

Bulgaristan Türklerinde Bir Fıkra Tipi: Çarıklı Filozof/Gerenli A Joke Persona Among Bulgarian Turks: Philosopher With Sandals/Gerenli

İbrahim ÖZKAN*

Özet

İnsanın kendini ifade etme yollarından biri de mizahtır. Mizahın keskin dili tarihin her döneminde başta yöneticiler olmak üzere pek çok kişiyi rahatsız etmiştir. Doğrudan dile getirilemeyen kimi duygular, kimi düşünceler, kimi toplumsal eleştiriler toplumu temsilen, tipler aracılığıyla dile getirilir. Doğrudan söylenilemeyenler bu tiplerle söylenebilir. Toplum bu tiplere hoşgörüyü yaklaşır. Bu tiplere fıkra-tipi adı verilir. Bulgaristan Türkleri arasında da fıkra-tipleri vardır. Bu tiplerden biri de bu çalışmanın konusu olan Çarıklı Filozof/Gerenli'dir. Gerenli'nin ölümünden çok sonra Gerenli'ye ait anlatmalar derlenip Muharrem Tahsinof tarafından yazıya geçirilmiştir. Yazıya geçirilen anlatma sayısı 147'dir. Bu çalışmadaki asıl amacımız Bulgaristan Türkleri arasından bir fıkra tipi olarak ortaya çıkmış Gerenli'yi tanıtmaktır. Gerenli'ye ait anlatmalardan yola çıkarak Gerenli hakkında genel bir değerlendirmede bulunmaktadır. Gerenli'nin bir fıkra-tipi olarak köydeşlerini temsil etme yönünü göstermektedir. Çünkü Gerenli'nin iğneli sözleri, attığı taşların ağırlığı ve yaptığı şakalar muhatabına göre değişmektedir. İnsanlara yukarıdan bakan, zenginliğiyle övünen bir ağaya söylediği söz ile masum karısına ya da kendisi gibi olanlara söyledikleri arasında fark vardır. Kahramanları arasında muhtar, ağa, tahsildar, korucu ya da olumsuz özellikleri ile toplumda sivrilmiş kişilere karşı yaptığı şaka ve sözleri en iğneli olanlarıdır. Gerenli'yi de toplumda sivrilten bu özelliği olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mizah, Bulgaristan Türkleri, Fıkra, Şaka, Çarıklı Filozof/Gerenli.

Abstract

Humor is one of the expression methods used by human beings. Throughout history, humor's sharp tang has been discomforting many people, and the administrators in the first place. To represent society, jokes utilize some personas to express the emotions, ideas, and societal criticism that are not possible to set forth directly in words. Society approaches permissively to these personas manifesting the things that normally cannot be uttered forthrightly. Bulgarian Turks have "joke personas," as well, one of which is the Philosopher with Sandals/Gerenli. 147 Narrations about Gerenli was posthumously compiled by MuharremTahsinof. In this context, by setting off from these narrations, the main aim of this article is to introduce Gerenli and make an overview of him as a joke persona in the folklore of Bulgarian Turks. The article also aims to show to what extends Gerenli can represent the views of his fellow countrymen. Gerenli's sharp tongue, the weight of his mocks, and characters of his jokes change depending on his addressees.

* Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ibr_oz@yahoo.com, ORCID ID:0000-0001-9403-2545.

There is a distinct difference between his jokes against a landowner who looks down people on and plumes himself on his wealth and his jokes against his innocent wife or people who are on the same level as him. Gerenli uses a sharper tongue in narrations involving the chief of the village, landowner, tax collector, ranger, or those pointed by the society due to their negative character traits. And this helped Gerenli to become a prominent persona among society.

Keywords: Humor, Bulgarian Turks, Joke, Prank, Philosopher with Sandals/Gerenli.

Giriş

Aristoteles'e göre, bir bebek kırkı çıkmadan önce gülmeye başlamaz; ancak gülmeye başladığı andan itibaren insan olur (Bahtin, 2005, s. 97). Aristoteles'in bu iddiasına göre hayattaki varoluşumuz gülmeye başlıyor. Ya da başka bir ifadeyle gülme, varoluşumuzun ilk işaretidir. Bireysel varoluşumuz gülmeye başlıyorsa mizah da içine doğduğumuz toplumda bireyin toplumsal varoluşunun adıdır. Çünkü mizah, kendi diliyle insana "kral çıplak" der. Çünkü mizah, insana kim olduğunu hatırlatır. Sosyalleştirir, sınırlarını gösterir. Dolayısıyla mizah; "kültürlenme sürecinin önemli aşamalarından biridir ve mizah, doğal olarak bu kültürlenme sürecinin önemli bir bileşenidir" (Eker, 2014, s. 82).

İnsan, hangi coğrafyada yaşarsa yaşasın, hangi inanca, hangi etnisiteye mensup olursa olsun mizah üretmiştir. Bergson'un (2011, s. 12) deyiimiyle insan; sadece gülen bir canlı değil, aynı zamanda güldürmesini bilen tek canlıdır ve tümüyle insana özgü olanın dışında komik yoktur (. Mizah; insana, insan unsuruyla dilin tüm imkânlarını kullanarak sosyal hayatın her katmanında yer alan, hayatı kuşatan tüm olguları ele alarak insanı anlatır, insanı işaret eder. Ele aldığı olguları kimi zaman sivri bir dille eleştirir, kimi zaman düşündürür, kimi zamanda güldürür ama her ne olursa olsun mizahın en hafif türünde bile olsa mizah; hep yönü insana dönük, insanı işaret eden bir "ok"a sahiptir.

Doğrudan dile getirilemeyen kimi duygular, kimi düşünceler, kimi toplumsal eleştiriler toplumu temsilen, toplum tarafından "mukallit" olarak adlandırılan, kişiler tarafından dile getirilir. İşte bu çalışmamızda köydeşlerinin; "Buluşatlı adamdı", "Nerden atarsan at, hep ayakları üstü düşerdi", "Hiç kimseye kalpak indirmezdi", "Davullu düğündü rahmetli" (Tahsinof, 1965, s. 7) sözleriyle andıkları, anlattıkları, neredeyse adı unutulmuş, daha çok yaşadığı köyle özdeşleşmiş bir isimden "Gerenli"den söz edeceğiz. Gerenli, yaptığı şakalarla, kimi zaman sivri ve keskin diliyle yaşadığı dönemin çarpıklıklarına işaret etmiş, Bulgaristan Türkleri arasında sivrilmiş bir isimdir. Çalışmamızda önce Gerenli'nin hayat hikâyesinden söz edeceğiz, daha sonra Tahsinof tarafından derlenmiş Gerenli'yle ilgili anlatmalardan örnekler vereceğiz. Amacımız, Türk dünyasının bir parçası olan Bulgaristan Türklerinden bir fıkra- tipini tanıtmaktır.

1. Gerenli'nin Hayat Hikâyesi

Bulgaristan Türkleri arasında bir fıkra-tipi olarak sivrilen Gerenli hakkındaki bilgileri Muharrem Tahsinof'un Çarıklı Filozof adlı eserinden öğreniyoruz. Eser, Muharrem Tahsinof tarafından hazırlanmış olup "*Çarıklı Filozof*" adıyla Narodna Prosveta tarafından 1969 yılında Sofya'da basılmıştır. Kitabın iç sayfalarından birinde kitabın adı Çarıklı Filozof'un altında '*Mehmet Gerenli Şakaları*' alt başlığı bulunmaktadır. Muharrem Tahsinof, "*Bu kitabı köydeşlerime adadım*" notunu düşmüştür. Tahsinof, kitabın 7-10. sayfalarında "*İlkönce*" başlıklı ön söz yazısında Çarıklı Filozof/Gerenli hakkında bilgiler vermiştir.

Tahsinof'un (s. 7 vd.) verdiği bilgiye göre; üç oğlu ve bir kızı olan Mehmet Gerenli, 1941 yılında 53 yaşındayken kısa bir hastalıksonrasında vefat etmiştir. Tahsinof'un verdiği bu bilgiye göre Gerenli 1888 yılında dünyaya gelmiştir. Gerenli'nin yaşadığı yıllar Balkanların en karmaşık olduğu yıllardır. Bugünkü Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopma sürecinin hızlandığı ve daha sonra koptuğu dönemdir. Gerenli 53 yıllık hayatında; bir imparatorluğun çöküşüne, Osmanlı idaresinin Bulgaristan'dan çekilişine, yaşanan göçlere, Türk varlığının ekalliyetten azınlık konumuna düşüşe, Balkan Savaşları'na, Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasına ve sonraki sürece ve iki dünya savaşına tanıklık etmiştir. Tarihin çok hızlı aktığı ve değiştiği bu yıllar itibariyle Bulgaristan topraklarında kalan Türklerin konumunu Bulgaristan'ın tarihine paralel olarak ele aldığımızda Gerenli'nin hayatı Prenslük Dönemi (1878-1908) ile Krallık Dönemi (1908-1944)'nde (Turan, 2003, s. 18) geçmiştir. Bulgaristan tarihine paralel olarak ana başlıkları ile verdiğimiz bu dönemler de kendi içerisinde pek çok siyasi çalkantıyı, değişimi, Bulgaristan'ın Bulgarlar tarafından idare edilmesive bölgede kalan Türklerin durumlarıyla ilgili farklı uygulamaların da yaşandığı bir dönemdir (Crampton, 2007, s. 73-163).

Gerenli ailesi Tırgovişte sancağı Geren, şimdiki adı Vıbel, köyünden Razgrad Yenice'ye gelmişlerdir. Tahsinof, Gerenli ailesinin Tırgovişte sancağından Razgrad Yenice'ye niçin göç ettikleriyle ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir. Gerenli adı da oradan gelmektedir. Ama Gerenli Mehmet, Yenice köyünde doğup büyümüştür. Fakat etrafta Mehmet değil Gerenli olarak bilinir. Gerenli adı Gerenli'nin doğup büyüdüğü, yaşadığı Yenice köyü ile özdeşleşmiştir. Gerenli deyince Yenice, Yenice deyince Gerenli akla gelmiştir (Tahsinof, s. 7 vd).

Tahsinof'un anlatımıyla Gerenli;

"Uzun boylu, kurgaf (zayıf, cılız) bir adamdır. Saçı sakalı sarışın, gözleri çakırdır. Sol gözü hafifçe kapanık ve perdelimsiydi. Gorkivari bıyıkları olan Gerenli, başında sarık, ayağında çakşır taşırdı. Yerinde ve tartılı konuşur, gülmeden gül-

dürürdü. Fakat güldürmek için değil, 'ibret için' konuşurdu. Bu yüzden sözlerinin çoğu iğneliydi. Münafıklıktan, yaltaklıktan, riyakârlıktan nefret ederdi. İnsanda en çok sevdiği şey onurdu. Hakaret ve haksızlığın en küçüğüne bile isyan eder, er geç taşı gediğine koyardı. Gerenli sadece çevresine değil, kendisine de aynı derecede amansızdı. Ama herhangi birini veya bir şeyi yererken dikkatliydi. Uluorta davranmazdı. İyice ölçüp biçer ondan sonra konuşurdu. Bir de taşı yerine ve adamına göre atardı. Sözü'nün sorumluluğuna yükselebilmış bir halk hocasıydı. Bir bakıma da küçücük bir Nasrettin sayılır (Tahsinof, s. 8)".

2. Gerenli'den Geriye Kalanlar

Mizahi durumlar; olayların merkezinde yer alan, kendi etrafında gelişen olayların sonunda, son sözü söyleyerek mizahın doğmasını, ortaya çıkmasını sağlayan tipler aracılığıyla ortaya çıkarlar. Dursun Yıldırım (s. 18); "Türk edebiyatında -ister sözlü, ister yazılı gelenekte olsun- bütün fıkralar şu veya bu şekilde halkın yarattığı herhangi bir fıkra-tipine bağlı olarak anlatılır" der ve fıkraların temel hususiyetlerinden birinin bu olduğunu belirtir. Fıkra-tipi, olayların etrafında geliştiği başkahramandır. Ancak Yıldırım'ın da (s. 18) belirttiği gibi fıkroda "tek kahraman değildir." Bir fıkroda yer alan tek tip de olmamasına rağmen "Halkın kendisini temsil yeteneği verdiği bu ana tipe fıkra-tipi" adı verilir (Yıldırım, 1999, s. 18). Gündelik hayatın içinde ana tip olmamasına rağmen, tipleşme eğilimi gösteren ikinci dereceden tiplere de "alt tipler" adının verilebileceğini söyleyen Yıldırım (s. 18); "Böylece her fıkroda bir 'fıkra-tipi'nin olabileceğini kabul etmiş oluyoruz" demektedir. Buna göre Gerenli Bulgaristan Türkleri arasında sivrilmiş, onları temsil etme yeteneği kazanmış bir fıkra tipidir¹.

Muharrem Tahsinof'un yaptığı yukarıda adı geçen çalışmasında; Bulgaristan Türkleri arasında bir fıkra-tipi olarak sivrilmiş Gerenli'ye ait 147 mizahi metin yer almaktadır. Tahsinof, kitapta yer verdiği anlatmaların halk arasında "kaside, akabe, fıkra..." gibi adlarla anıldığını; ama kendisinin 'en kapsaklı' olduğu için şaka demeyi uygun bulduğunu belirtir. Tahsinof, anlatmaların dili için Gerenli'yi görüp

¹ Bulgaristan Türkleri arasında "Mehmet Gerenli" dışındabaşka fıkra tipleri daha vardır. Bunlar; "Köse Halil, Kapsız Bilal, ŞerametYaşar"dır (Özkan, s. 155, Con 4-7). Tanınan, bilinen bu fıkra tipleri dışında pek tanınmayan "Civan Ali" adlı bir fıkra tipi daha vardır. Civan Ali; Bulgaristan'ın Eskiçuma ili, Osmanpazarı (Omurtag) ilçesine bağlı Kasırgalar (Treskavets) köyünde doğmuştur. Çocukluğunda "Kobak Ali", gençliğinde "Kuş Ali", daha sonra ise "Civan Ali" olarak anılır. Civan Ali de hazır cevaptır. Civan Ali de zorda kalmaz, ancak Con'un (s. 4-7) da belirttiği gibi "Gerenli'de gördüğümüz sözün sorumluluğuna yükselebilmış halk adamlığı tavrını" Civan Ali'de görmek mümkün değildir. Civan Ali'nin üslubu ve edası daha serbest ve kontrolsüzdür. Bulgaristan Türkleri fıkralarında "Rom"lar da önemli bir fıkra tipi olarak karşımıza çıkar. Bulgaristan'ın değişik bölgelerinde yaşayan ve Türkçe konuşan Romlar da bir fıkra tipi oluştururlar. Romların hem kendi aralarındaki ve çevrelerindeki hem de diğer insanlarla olan ilişkilerindeki tutum ve davranışları, hayata bakış açıları ve yaşayışları fıkralara konu olmuştur (Con, s. 80-142).

dinlemiş olanlar tarafından 'di'li geçmişte', gençler tarafından ise 'miş'li geçmişte' anlatıldığını kendisinin ise 'miş'li geçmiş'i tercih ettiğini söyler (Tahsinof, s. 9).

"Ne o ba Gerenli, demişler, Yemen'e mi gideceksin?" Tahsinof (10), yaptığı derlemeler ve bu derlemelerin yazıya geçirilişleriyle ilgili olarak; *"Şakalara ne derece müdahale ettiğime gelince... Olduğu gibi aktardım demek yalan olur. Ama ne yapıldıysa Gerenli'yi zedelemek değil, daha çok belirtmek için yapılmıştır. Yer yer sığ da olsa anlayış ve felsefesine bilhassa sadık kaldım"* sözleri ile ifade etmektedir. Bu ifadeler bize çok az da olsa kitabın ortaya çıkışı hakkında bir bilgi vermektedir. Tahsinof'un anlatmalara yaptığı müdahalenin boyutlarını bilmemekle birlikte Gerenli, anlatmalarda karşımıza bir fıkra-tipi olarak çıkmaktadır.

Tahsinof, Gerenli hazinelerinin sadece bunlardan ibaret olmadığını, halk ağzında bu şakaların daha pek çoklarının bulunduğunu ileride onlar da derip toplanınca bu halk hocasının muhakkak yeni çizgileri ışıtlmış olacaktır değerlendirmesinde bulunmaktadır ve Tahsinof'a göre bu anlatmalar; *"Görünürde birer gülmece –güldürmece sanılabilen bu şakalar, aslında sosyal unsurlarla yüklü birer ağız cevheridir"* (Tahsinof, s. 10).

Tahsinof'a (s. 8) göre Gerenli şakaları; *"Henüz su katılmamış cinstendir ve 'konkreliği' / (somut?) ve natürelliği olduğu gibi saklanmıştır. Bu yüzden de yerli esinti oldukça kuvvetlidir. Özellikle yer ve kişi adları yüzde doksan beş sahibidir. Kişilerin çoğu hala hayattadır."*Tahsinof, kitabın hazırlandığı ve yayınlandığı dönem itibarıyla, anlatmalarda geçen kişilerin çoğunun hayatta olmasının Gerenli şakalarının *"bir folklor genelliğine doğru gelişmelerini"* güçleştirdiği kanaatinde. Gerenli'nin bazı şakalarında tek tük biçim, çalım, ide gibi unsur ayrılıkları olduğunu söyleyen Tahsinof, bunların varyant niteliğinden uzak olduğunu ve bu nedenle varyant niteliği taşımayan şakaları çalışmaya almadığını belirtir. Varyantlaşmayla ilgili "Öç" şakasını örnek gösteren Tahsinof, bu anlatmada; *"Gerenli'nin kasabaya eski üstbaşla gitme motifi iki türdür"* der ve kitaba almadığı bölümü örnek olarak gösterir. Tahsinof'un (s. 8-9) ifadesiyle; *"anlatmanın birincisinde"* Gerenli'nin kasabaya eski üst başla gitmesinin nedeni şudur:

"Ne olacak? Bende bir çırak var, iyi çocuktur. Düğüne gidecekmiş. Ver ver. Yalvardı... Ben de söylemek gibi olmasın, yeni mintanla çakşırımı verdim ona. Düğünlük değil mi? Dost düşman arasında el âleme karışmak var. Atları da koştur, gitti. İlle velakin..."

Metinler bölümünde yer alan anlatmada Gerenli'nin kasabaya eski üst başla gitmesi şu şekilde yer almaktadır:

"Ne olacak, karı ağzına baktık. Aman dedi böyle gitme. Üstüne başına bakıp"

da önüne çıkan olur. Bak yol kesenler çoğaldı. Falan köyün falan ağasını soymuşlar. Eski püskü giyin de kimse bir şey şüphelenmesin. Kariyi kırkta bir dinle demezler mi ben de dinledim. İlle velâkin.....”

Bu türlü başkalkların çoğu anlatmada olduğunu ancak bütüne çeşitlilik verebilecek değerde olmadıkları için kitaba varyant olarak alınmadığını ifade eden Tahsinof (s. 9) bu durumu; *“Bununla beraber bu kusur yine de ayırıp atılmamalı. Zira bir folklorlaşma prosesinin belki de ilk belirtisidir. Ölümünden on yıl sonra bu kadarlık da olsa bir başkalaşma önemsiz olmasa gerek”* sözleriyle izah etmektedir.

Tahsinof’un; *“Özellikle yer ve kişi adları yüzde doksan beş sahibidir. Kişilerin çoğu hala hayattadır”* dediği gibi anlatmalarda geçen yerler Razgrad ve çevresidir. Adaköy, Akmemet, Alvanlı, Ayladın, Buğular, Caferler, Cuma, Çıkendin, Çukurova, Dralfa Gari, GornaOrahovitsa, Göç Ali, Gökçesu, Hasanterzi köyü, Karapköyü, Karnobat, Kaspiçan, Kocadoğanlı, Kocaduvak, Kubadın, Kumluk, Laskovitsa, Mumcular, Okçular, Osman Pazarı, Sarı Meşe, Sazlıköy, Soğucak, Şekerle, Şumnu, Tekke, Yeniceköy, Yeniköy, Yeriçi köyü, Yeni Pazar, Zağralıköy gibi yerleşim yerleridir. Yine anlatmalarda bölgeye ait; Adaköy Dağı, Ayladın düzlüğü, Bayraltı, Çaltırık, Kavaklık altı, Kırıklık, Koca Koru, Sarı Meşe korusu, Tabakçı, Tabyalar düzü, Üğürklü pınarı, Yasaklık, gibi mevki adları da geçmektedir. Mizahi durumların bazıları da Hacıibramların odası, Ağların odası, Ethem Ağa’nın odası gibi, sözlü geleneğin yaşandığı, yaşatıldığı ve aktarıldığı köy odalarında geçmektedir. Ayrıca Donçu’nun kahvesi, Sava’nın kahvesi, Sandi’nin kahvesi, Hacı’nın değirmeni gibi işyeri adlarının geçtiği anlatmalar, yaşananların tanıkları olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlatmada gerçekleşen tüm mizahi durumlar bu yerleşim yerlerinde ya da bu yerlerin birinden bir diğerine giderken ya da Gerenli’nin buralardan olan biriyle, ahababı olanlarla ya da buradan tanıdıklarıyla aralarında yaşanan olaylardır. Kimi yer adları bazen sadece kişilerin nereli olduklarını gösteren ifadeler olarak geçmektedir; *“Gerenli’nin Hasanterzi köyünde bir Tatar dostu varmış dört arkadaşıyla Yeni Pazar’a giderken ona uğramışlar (Tahsinof, s. 39)”, “Şekerle’li bir dostu Gerenli’ye misafirliğe gelmiş (Tahsinof, s. 97)”* gibi.

Gerenli anlatmalarında çok geniş bir isim listesi ortaya çıkmaktadır. Ancak bu isimlerden çok azı mizahi yapıların ortaya çıkmasında eksen kişileri oluşturmaktadırlar. Diğerleri anlatma içerisinde ikinci derecede önemli olan ya da sadece seyirci konumundaki kişilerdir. Genel olarak baktığımızda anlatmalarda geçen kişiler; Gerenli’nin köylüleri, o bölgenin o zamanki ağaları, tahsildarlar ve koruculardır. Ancak burada geçen isimler çok keskin bir şekilde birbirinden ayrılmış değillerdir. Bir anlatmada Gerenli ile anlatının ana eksenini oluşturan kişi başka bir anlatmada karşımıza ya ikinci dereceden biri ya da seyirci olarak karşımıza

çıkabilmektedir.

Anlatmalarda Gerenli ile birlikte anlatmanın eksenini, şahıslar üzerinden anlatmanın tez ve antitezini oluşturan kişiler olarak şu isimler öne çıkmaktadır: Adem Ağa, Ethem Ağa, Hasan Ağa, Hüseyin Ağa, Mehmet Ağa, Turan Ağa, Kabak Ömer, Koca Salim, Hacı Ahmet, Güvey, Kenar Ömer, Koca Mustafa, Doktor, Taşçı Ömer Sali, Alişin Ali, Köse Yordan, köyün hocası Ahmet Efendi, Hasan Ali, Değirmenci İsmal, Adaköylü Nasıf, Alişin Ali, Caferler’li yolcular, Hacıoğlu Ahmet, Kel Ahmet’in Veli, Kara Minço, Doktor Yonko, Koca Ali, Kenar Adem, Razgrat Candarma Şefi, Koca Yusuf, Ömeroğlu, Hamdi Ali, Deli Hasan, berber, çavuş gibi isimlerdir. Bu isimler içinde Gerenli’nin hedefindeki en önemli kişiler ağalardır. Gerenli, en sert eleştirilerini ve en acımasız şakalarını bu ağalara karşı yapmıştır.

Bazı durumlarda Gerenli ile birlikte anlatmanın ekseninde yer alan kişiler; Adamın biri, arabacı, aşırı köyden gelen bir araba misafir, babasının asker arkadaşı, bağ sahibi, bakkal, bir ahababı, bir komşusu ve avcılar, bir ağa, bir delikanlı, bir hasta, bir hoca, bir memur, bir yolcu, bir memur, bir grup köydeşi, bir Tatar dostu, bir yabancı, cambazın biri, fakirin biri, hane sahibi, hayvan alıp satan eski bir ahababı, iki ihtiyar, ihtiyarın biri, kira arkadaşları, korucu, komşusunun biri, köyün ağası, köyün ileri gelenleri, köyün ağamsı zenginlerinden biri, muhtar ve bazı komşular, sürü sürü davarları olan bir zengin, üç köylü, üç yolcu, üç misafir, iki Çingene gibi belirsiz kişilerdir.

İkinci dereceden kişiler: Küçük Bekir, Birnik (tahsildar), korucu, Korucu İvan, misafir, Kel Ahmet, Hüseyin Ali, Oğlu Kazım, Taşçı Ömer, Delikanlı, Halit, Hüseyin Aptullah, Yakuboğlu Yusuf, Çoban Salim, Recep Ali, Koca Ahmet, Mehmet Güvey, İsmail Ethem, Küçük Ali, Nayimoğlu Ahmet, Korucu Yuvan, Salih, Saliolu Yusuf, Müsref.

Seyirci durumundaki kişiler: Dükkâncı İbram, birkaç köylü, misafirler, köylüler, Hasan Ethem, kahvedekiler vb.

Olaylarda hiçbir etkisi olmayıp; psikolojik, fiziksel ya da sosyal durumlarıyla bölgede öne çıkmış, tanınan ve sadece isimleriyle yer alan kişiler: Mecik Memet, Mecit Memet, Tok Ali, Saliolu Amet, Çolak Ali, Yuvan Ağa (köyün en zengini, muhtarı), Bayram Ali (köyün en yoksulu, sığırtmacı), Hatip, Koca Veli, Dükkâncı. Bu grupta yer alan şahıslara; “Koy Bir Kenara Da” fıkrasını örnek olarak gösterebiliriz:

“Komşunun biri ile Gerenli yan yana oturmuşlar, konuşuyorlarmış. Bir ara adam kuşağından bir mektup çıkarmış. Gerenli:

“Ne o, diye sormuş”.

Adam bunu beklermiş gibi:

“ Bizim çocuk askerden mektup yollamış”.

“Ne yazmış?”

Adam başını kaldırmış:

*“Daha okutmadık ki, şimdi tam onu düşünürdüm. Kime okutsam derdim”.
“Dükkâncıya okut”.*

Adam başını sallamış:

“Be, birkaç para borcum var. Görünmek istemiyorum”.

“Hatibe git”.Adam yüzünü buruşturmuş:

“Onunla da pek aramız iyi değil”.

“Koca Veli’ye okut”.Adam biraz düşündükten sonra:

“O da çok nazlanır ki... Hoşlanmam öylelerinden”.

Bu sefer Gerenli göğüs geçirmiş:

“Öyleyse koy mektupları bir kenara da çocuk askerden dönünce kendisine okut”(Tahsinof, s. 88)”.

Bunların dışında kimi zaman Gerenli’nin şakalarının ve mizahının eksen kişileri başta karısı ve çocukları olmak üzere ailesi, annesi-babası ve cimri olan dayısı gibi akrabaları da olabilmektedir. “İyilik Bilmez” adlı anlatmada Gerenli’nin “acı (eşek) şakasının” muhatabı karısıdır:

“Gerenli’nin karısı bir sabah sızıldanarak uyanmış:

“Aman, demiş, bir kırıklık var üstümde. Hiç kalkacak halde değilim”.

Bunun üzerine Gerenli:

“Öyleyse yat, demiş. Niçin kalkacaksın? Yat dinlen. Ortalık dağınık diye kaset çekme, ben kalkar toplarım. Hem bir de kahve yapayım sana”.

“Kahve değil, bal olsun istemem”.

“Aaa, kahve başkadır. Rahatsızlıklara kahve melhem gelir. Dur ben sana kahve yapayım da”.

Kalkıp öteberiyi toplamış. Ateşi yakmış. Kahve takımlarını indirip cezveyi hazırlamış. Bacanın iç tarafından iki kazıntı kurum alarak cezveye koymuş. Biraz da su dökerek ocağa sürmüştü. İyice kaynattıktan sonra fincana aktarıp karısına vermiş. Kadın bu ihtimam ve hizmetin verdiği sevinç ve memnunlukla yatağa doğrulmuş. Fincanı eline alarak soğutmaya başlamış. Bu sırada Gerenli kapıyı açarak, avluda kıpıtan çocuklarına haykırmış:

“Ahmet! Osman! Gelin buraya!”

Kimi elinde kürekle, kimi süpürgeyle kapıya dayanmış. Gerenli, kahve fincanı elinde olduğu halde yatakta oturan karısını göstererek:

“Bakın ananızdaki keyfe”, demiş.

“Ayol, öyle demesene. Kırk yılda bir kere.”

Derken kahveyi tadacak olmuş. Zehir gibi. Fırlatmış fincanı.

“Bu nasıl kahve böyle?” Bunun üzerine Gerenli:

“Gördünüze, demiş. Bir türlü iyilik bilmez (Tahsinof, s. 84)”.

Gerenli'den geriye kalanların önemli bir kısmı şaka ve hatta eşek/acı şakası olan anlatmalardır. Gerenli'nin şakaları dışında eserde yer alan anlatmaların bir bölümü; alay, fıkra, ironi, istihza, nükte, tahkir gibi mizahın diğer türlerine örnek olabilecek anlatmalardır. Bu anlatmalardan bazıları Nasreddin Hoca anlatmalarının yapısıyla örtüşmektedir. Ancak burada bir hususu belirtmekte fayda var. Fıkralarda yapı, çatı ve kurgu gibi konular ayrı bir araştırma ve tartışma konusudur. Bu çalışmamızda öncelikli amacımız Bulgaristan Türkleri arasında sivrilmiş bir fıkra-tipi olarak Gerenli'yi tanıtmak ve ondan geriye kalan anlatmalar hakkında genel bir değerlendirmede bulunmaktır. Gerenli anlatmalarında geçen Nasreddin Hoca mizah kalıplarının ele alınmasının ve tartışılmasının ayrı bir çalışmayı gerektirdiğini düşünmekteyiz. Bu nedenle, bu benzerlikler üzerinde durulmamacak sadece örnek vermekle yetinilecektir.

“Gerçi Nasrettin Hoca davranışı birçok şakalarında seziliyor. Hatta bazıları tıpatıp aynı” diyen Tahsinof (s. 9); çalışmada yer alan Gerenli'nin ‘Çukurovalı'nın İneği’ adlı anlatmasının Hoca'nın ‘Hoca Eşek Arıyor’ anlatmasıyla *“tıpatıp aynı”* olduğunu ifade eder. Gerçekten de iki fıkranın kurgusal yapısı başka bir ifadeyle anlatmanın ruhu dikkat çeken bir biçimde birbirine benzemektedir. Yapısal, mantıksal ve kurgusal benzerliğin belirginliğini görmek ve karşılaştırma yapabilmek için iki anlatmayı da vermek yerinde olacaktır. Nasreddin Hoca'da bilindiği gibi olay şu şekilde gerçekleşmektedir:

“Subaşının merkebi kaybolmuş. Adamları Hoca’yı bağına giderken görüp:

“Efendi! Biz hepimiz bir semte dağılıp arayacağız. Hazır gidiyorsun, sen de bağlar arasına bakıver.” demişler.

Hoca türkü söyleyerek bağlar arasında gezermiş. Biri rast gelip işi anladıktan sonra: “Bu ne biçim eşek arayış?” deyince Hoca:

“El elin eşeğini türkü çağıra çağıra arar.” demiştir (Boratav, 2007, s. 264)”.

Gerenli anlatmasında ise olay aşağıdaki gibi ortaya çıkmıştır:

Gerenli Çukurova’dan dönerken yolda bir inek arabasına ermiş.

“Uğurlar olsun hemşeri” demiş. Arabacı da:

“Allah razı olsun, cevabını vermiş”.

“Nereye böyle?”

“Yeniceköy’e...”

“Tamam, ben de oraya gidiyorum. Beraberiz demek”.

Daldan dala konuşmaya başlamışlar. Koruya girince arabacı:

“Benim inekler açtır, demiş, şurada biraz otlatayım. Acelen yoksa, kalırsın konuşuruz”.

“Neyin acelesi hemşeri? Ne orağımız var biçtirecek, ne çapamız var kazdıracak.” Kalmış. Hayvanlar otluyor onlar konuşuyormuş. Bir ara arabacı birdenbire kalkmış:

“Benim sarı çelek yok. Domuz hayvandır, alır başını gider. Sen şuralara bak, ben yukarlara çıkayım.”

Adam yukarlara çıkmış. Gerenli yola yakın yerlerde gezinmeye başlamış. Bir yandan da keyifli keyifli bir türkü mırıldanıyormuş. Köse Sali de yoldan geçiyormuş. Gerenli’yi görünce sormuş:

“Ne yapıyorsun burada ba Gerenli?”

“A be bir Çukurovalı’nın ineği kayboldu, onu arıyorum.”

“O nasıl şey öyle, türkü çağırarak.”

Gerenli boynunu bükmüş:

“Eh, demiş, elin ineği böyle aranır” (Tahsinof, s. 18).

Bu anlatma dışında yapısal olarak Nasreddin Hoca anlatmalarının kurgusuna sahip başka örnekler de bulunmaktadır. Hem bu yapısal benzerliğin hem de Hoca'nın anlatılarının kurgusal yönünün Gerenli anlatmalarına olan etkisini görmek amacıyla birkaç örnek daha vermek faydalı olacaktır. Bu örneklerden birincisi “yemeği sünnetlemek” le ilgili olan anlatmadır. Gerenli’de olay aşağıdaki gibidir:

“Bir akşam kapı çalınmış. Gerenli çıkmış, Üç yolcu:

“Ağam, demişler, uzak yoldan geliyoruz. Takattan düştük. Aç yorgun. Bir köşecikte biraz sığınsak”.

Gerenli yolcuları içeriye almış. Yemek yiyecek hazırlatmış, sofrayı kurdurmuş. Çorbayı koymuş. İçleri geçmiş olan yolcular çorbayı hemen kaşıklamışlar.

Gerenli fasulye koymuş: “Yiyin, sünnettir.” demiş. Hemen yemişler.

Kabak koymuş: “Yiyin sünnettir.” demiş. Hemen yemişler.

Bir ara yolculardan biri soracak olmuş: “Ağam, demiş, ayıp oldu. Baştan sormadık. Senin adın nedir?” Gerenli hiç düşünmeden cevap vermiş: “Farz!”

“Aaaa, o nasıl şey?”

Gerenli açıklamış: “Öyle, demiş, sünnet dersem beni de yiyeceksiniz” (Tahsinof, s. 58).

Nasreddin Hoca’da, ya da Nasreddin Hoca’ya atfedilen, anlatmada ise olay bilindiği gibi şu şekilde geçmektedir.

“Nasreddin Hoca’nın evine bir gün üç kişi misafirliğe gelmiş. Üçü de birbirinden obur şeylermiş.

Hoca ne yemek çıkarmışsa silip süpürmüşler. O kadar ki tepsilerdeki yemek bitince, bunu da “sünnettir” diye ekmekle iyice sıyrırvermişler. Bu sırada odaya Hoca’nın oğlu girmiş. Adamlar Hoca’yı memnun etmek için:

“Aman ne güzel çocuk... Adı ne bunun?” diye sormuşlar.

“Adı Farzdır”, demiş Hoca.

Adamlar, şaşırıp birbirlerine bakmışlar:

“Bu ne biçim isim Hocam? diye sormuşlar. Şimdiye kadar böyle bir isim hiç duymamıştık”.

Hoca hemen lafı koymuş:

“Yahu, sünnet diyeyim de onu da mı yiyin?”

Gerenli'nin Razgrat'taki caminin minare taşlarını sayması ile Nasreddin Hoca'ya keşişlerin dünyanın ortası, gökteki yıldız ne kadardır? Sakalımda kaç kıl vardır? sorularına verdiği cevaplarla benzerlik göstermektedir.

“Gerenli Razgrat'taki Koca Cami'nin önüne geçmiş, elleri böğründe minareyi seyredemiş. Oradan geçen Adaköylü Nasif:

“Ne bakıyorsun, Gerenli”, diye sormuş.

Gerenli: “Minarenin taşlarını sayıyorum”, demiş.

Adaköylü gülmüş: “E, ne kadar?”

“Üç yüz yedi.”

“Boştur o”.

“İnanmazsan çık da say” (Tahsinof, s. 43).

Nasreddin Hoca'da ise olay bilindiği gibi;

“Bu kerre keşişin biri gelip sordu:

“Bu gökyüzündeki yıldız ne kadardır?” dedi.

Hoca cevap verdi:

“Eşeğimin arkasında ne kadar kıl var ise o kadardır.” dedi.

Keşiş: “Neden ma'lum?” Hoca:

“Eğer inanmazsan gel, eşek üstündeki kılı say. Eğer gökteki yıldızdan eksik gelirse o zaman sözünü söyle.” dedi. Keşiş:

“Ya hiç eşek üstündeki kıl sayılır mı?” dedi. Hoca:

“Ya hiç gökteki yıldız sayılır mı?” (Boratav, 2007, s. 158-159) şeklinde cereyan etmektedir.

Gerenli anlatmalarıyla Nasreddin Hoca anlatmaları arasındaki benzerlikleri; *“Ayrıca ilgilendiğim halde, Nasreddin Hoca'yı tek bir kere ağzına aldığı öğre-nemedim. Bu durum Gerenli'nin artistik tutumundan ileri gelse gerek ama yine de önemli bir özellik”* şeklinde değerlendiren Tahsinof (s. 9-10) bu benzerliklere

rağmen bu anlatmaları iki sebepten dolayı; “*Birincisi, adını hiçbir yerde anmadığı halde Nasreddin Hoca’nın yabancı olmadığını göstermek için. İkincisi, bu hazır çerçevelerde bile Gerenli kendi kişiliğini sezdirebildiği için*” kitaba almayı uygun bulduğunu söyler. Tahsinof, bunlardan ikincisinin daha önemli olduğunu; “*Zira ayrı ayrı bölgelerde değişik biçimlerde rastlanan şakalar Gerenli’yle yepyeni bir nitelik kazanmaktadır*” görüşünü ileri sürer. Devamında ise; “*İşte bundan dolayı, Nasreddin Hoca’yı andıran bir iki fıkra kitapta bile bile bırakılmıştır*” demektedir.

Gerenli anlatmaları içinde Gerenli’nin yaşadığı çevrede bilinen atasözü değerindeki sözler ve deyimler üzerine kurulmuş fıkra örnekleri de dikkat çekmektedir. “*Bey Ali’nin İneği*” adlı fıkrayı buna örnek gösterebiliriz:

“*Bey Ali’nin bir ineği varmış. Satmaya kalkmış onu. Bir o pazara götürmüş, bir bu pazara, istediği fiyatı bulamamış. Kiracılığı sırasında Gerenli’ye sormuşlar:*

“*Gerenli, demişler, Bey Ali ne yapar?*”

“*İyidir, demiş Gerenli. Bir ineği var, götürür götürür bir türlü satamaz. Hayvan artık alışmış, yabancı birini görünce hemen açıyor ağzını, dişlerine bakacak diye*”.

Tahsinof’a göre yörede söylenen “*Açma öyle ağzını Bey Ali’nin ineği gibi*” sözü Bey Ali’nin bu davranışı üzerine ortaya çıkmıştır ve bu söz oradan kalmıştır (Tahsinof, s. 36).

“*Hakkınızı Helal Edin*” anlatmasında da benzer bir durum görülmektedir:

“*Gerenli, Akmemet köyünde bir akşam misafir kaldıktan sonra odadan çıkarken:*

“*E, hadi bey, demiş. Artık eksik hakkınızı helal edin*”.

Hısım akraba, konu komşu:

Gerenli dönmüş:

“*Hayır, demiş. Tok Ali’nin arabasına bineceğim*”.

Anlatmada geçen Tok Ali’nin koştığı beygirler, köyün en zabın (ince, zayıf, güçsüz) beygirleri, bir deri bir kemik olan beygirlermiş. Tok Ali’nin beygirlerinin bu durumu bölgede alay konusu edilirmiş (Tahsinof,76).

“*Boza Pişirmek*” anlatması ise doğrudan deyim üzerine kurulmuş bir anlatmadır:

“Gerenli küçük çocuğu Osman’la orak biçmeye gitmiş. Bakmış, çocuk uçtan uçtan giriyor, işe sarılmıyormuş. Gerenli kalkmış, şöyle tut, böyle çek diyerek göstermişse de çocuk hep kavrayamazlıktan geliyormuş. Bunun üzerine Gerenli:

“Zordur bu meret, demiş. Ben de ne çektim!”

Çocuk hemen sormuş:

“Seni kim öğretti baba?” Gerenli:

“Bubam” demiş.

“E, nasıl öğretti ye?”

Gerenli boynunu bükmüş:

“A, çok kolay. Ensemde boza pişiriverdi.”

Çocuk hemen eğilerek hars hars biçmeye başlamış” (Tahsinof, s. 75).

Her mizah ustası gibi Gerenli de zaman zaman söz oyunlarına başvurmuştur. Telaffuzdan kaynaklı yanlış anlamalara yol açan kelime oyunlarını da kullanan Gerenli, dilin verdiği bu imkânlardan faydalanarak muhatapları karşısında hiçbir zaman altta kalmamıştır. *“Kuzu Değil Kuzu”* anlatmasında Gerenli kelime oyunu ile her zaman hedefinde olan köyün ağalarına ağır bir eşek şakası yapmıştır:

“Gerenli Çukurova’ya gitmiş. Köyün ileri gelirleri sormuşlar:

“Ne yapar Etem Ağa, Memet Ağa?”

“İyidirler, demiş Gerenli. Kuzu keserlerdi”.

Birbirlerine bakışmışlar:

“Gideriz mi?”, “Gideriz!”

Kalkmışlar gitmişler Etem ağalara. Bir de bakmışlar, ne kuzu var, ne et. Dönmüşler gelmişler:

“Gerenli, demişler, güpegündüz de yalan olur mu? Kuzu muzı kestikleri yok”.

“Ama siz kuzu yemeğe mi geldiniz! Ben size kuzu keserlerdi değil, Kuzu (Ormanın kuzeye düşen dik yerine verilen ad) keserlerdi dedim” (Tahsinof, s. 37)”.

Gerenli, şakalarında acımasızdır. Yaptığı şakaların öznesi olan Gerenli; şakalarını çok iyi kurgular, sonuna kadar sürdürür. Bazen şaka Gerenli’nin ayağına

kendisi gelir, muhatabı Gerenli'ye bu fırsatı verir. Gerenli ise bu fırsatı hiç kaçırmaz. Hele bu fırsatı veren ağalardan biri ya da yönetici ise Gerenli, şakanın kurgusunda daha acımasız olabilmektedir. Ancak Gerenli'nin şakalarının pek çoğunda bir çıkar hesabı göze çarpar. Öznesi olduğu şakalarında Gerenli, şakanın sonunda mutlaka bir çıkar elde eder. Gerenli'nin bir ağaya yaptığı "Lazım Olunca Alırım" şakasını örnek olarak gösterebiliriz.

"Köyün ağası eşekle Yeriçi köyünden dönermiş. Sarı Meşe korusundan geçerken biraz için çüş etmiş. Eşeği yol boyunca bir meşeye bağlayarak, hacetle içerlek yere dalmış. Bu sırada arkadan eren Gerenli, eşeği boşandırmış ve sırtına atlayıp yoluna devam etmiş. Köye gelince ağanın çocuklarına:

"Bakın beri, demiş. Bunu Sarı Meşe'de başıboş buldum. Tuttum getirdim. Bir yerden kaçmış olmalı".

İki saat sonra ağa yaya yapıldak dönmüş. Çocuklarına:

"Be ben eşeğimi kaybettim", demiş.

"Burada o, demiş çocukları..."

Ağa şaşırılmış. "Aaaa, kendi mi geldi?"

"Hayır, Gerenli getirdi. Meşede başıboş gezermiş, tutmuş getirmiş".

"Bak bak! Gerenli Hızır'dır zatı, hep bulunur böyle yerlerde".

Ertesi gün ağa, Gerenli'ye rastlamış:

"Nereye ba Gerenli?"

"Hüseyin'lere gideceğim".

"Haa, ben sandım Kubadın'a gideceksin. Yaya gitme, al benim eşeği" diyecektim. Gerenli pek umarsamazmış gibi:

"Şimdi lazım değil, demiş. Lazım olunca alırım" (Tahsinof, s. 12)".

Sonuç

Yoksulbir adam olan Gerenli, hayatını geçim sıkıntısı içerisinde geçirmiş, gurbet ellerde kiracı olarak nafakasını aramıştır. Kıt kanaat geçinen Gerenli; haysiyetinden, duruşundan ödün vermemiş bir tiptir.

Gerenli'nin iğneli sözleri, attığı taşların ağırlığı ve yaptığı şakalar muhatabına göre değişmektedir. İnsanlara yukarıdan bakan, zenginliğiyle övünen bir ağaya

söylediği söz ile masum karısına ya da kendisi gibi olan Kabak Ömer'e söyledikleri arasında fark vardır. Kahramanları arasında muhtar, ağa, tahsildar, korucu ya da olumsuz özellikleri ile toplumda sivrilmiş kişilere karşı yaptığı şaka ve sözleri en iğneli olanlarıdır.

Bugün siyasi ve coğrafi nedenlerden dolayı Bulgaristan Türkleri olarak nitelediğimiz Türk azınlık aslında Anadolu Türklüğünün devamıdır. Söyledikleri ninnilerle, türkülerle, yaktıkları ağıtlarla, içlerinden çıkan tipler aracılığıyla ürettikleri mizahla yaşadıkları coğrafyaya Türk kültüründen izler bırakmışlardır.

Sözlü edebiyatın diğer türleri gibi Bulgaristan Türkleri mizah üretmede de son derece başarılıdır. O kadar ki Bulgarlar, Nasreddin Hoca'nın karşısına Hıtır Peter/Kurnaz Peter'ı çıkarmak zorunda kalmışlardır.

Kaynakça

Bahtin, M. (2005). *Rabelais ve Dünyası*. Çev. Çiçek Öztekin. İstanbul: Ayrıntı.

Bergson, H. (2011). *Gülme Komiğin Anlamı Üzerine Deneme*. Çev. Yaşar Avunç. İstanbul.

Boratav, P. N. (2007). *Nasreddin Hoca*. İstanbul: Kırmızı.

Con, S. M. (2003). *Ağlarken Gülmek Fıkralar ve Özlü Sözler*. Razgrad: ET Poligraf.

Crampton, R. J. (2007). *Bulgaristan Tarihi*. Çev. Nuray Ekici. İstanbul: JeoPolitika.

Eker, G. Ö. (2014). *İnsan Kültür Mizah*. Ankara: Grafiker.

Özkan, İ. (2008). *Bulgaristan Türkleri Halk Edebiyatı Üzerine Bir Araştırma*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Tahsinof, M. (1965). *Çarıklı Filozof*. Sofya: NarodnaProsteva.

Turan, Ö. (2003). "Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri". *Balkan Türkleri Balkanlar'da Türk Varlığı*. (Der: Erhan Türbedar). Ankara: ASAM, 18-43.

Yıldırım, D. (1999). *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*. Ankara: Akçağ.